

Format de citation

Marek, Pavel: Rezension über: Ana Mur i Raurell, „La mancha roja“ y „La montaña blanca“. Las órdenes militares de Santiago, Calatrava y Alcántara en Centroeuropa antes y después de 1620 (ss. XVI-XVII), Praha: Editorial Karolinum, 2018, in: Český časopis historický, 2018, 4, S. 1114-1117, DOI: 10.15463/rec.181114121

český
časopis
historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées. Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

a kolonialismu, tak i současným proměnám světa. Naznačuje různé možnosti současné interpretace této klíčové problematiky a do jisté míry i její budoucí historizace. Syntéza velkého formátu poskytuje rozsáhlý zdroj poučení a nabádá k úvahám o pojetí obecných dějin v budoucnosti.

Jaroslav Pánek

Anna MUR i RAURELL

„La mancha roja“ y „La montaña blanca“. Las órdenes militares de Santiago, Calatrava y Alcántara en Centroeuropa antes y después de 1620 (s. XVI–XVII)

Praha, Editorial Karolinum 2018, 475 s., ISBN 978-80-246-3472-2.

Po nástupu habsburské dynastie na český a uherský trůn pronikla do středoevropského prostoru řada kulturních a společenských fenoménů pocházejících z hispánského světa. Jeden z nich představovaly i španělské vojenské církevní řády Alcántara, Calatrava a Santiago. Tyto *militias Christi* byly založeny ve 12. století z podnětu kastilských králů a představovaly jakousi španělskou obdobu templářského řádu. Jejich hlavní náplní byla tedy jak služba bohu, tak především šíření katolické víry se zbraní v ruce. Na konci středověku se řády díky svému bohatství, strategické poloze svých panství a v neposlední řadě také vojenské síle přeměnily v jednu z nejmocnějších institucí na Pyrenejském poloostrově. Jejich síla proto vyvolávala oprávněné obavy kastilské i aragonské koruny, které se je odedávna snažily podřídit vlastní autoritě. To se podařilo teprve roku 1523 za vlády Karla V. V této době však roucha, zdobená červenými svatojakubskými kříži ve tvaru meče, či červenými a zelenými kříži s rameny ve tvaru liliových květů, již pomalu ztrácela své původní vojenské poslání a stávala se především symbolem prokazujícím urozený původ jejich nositele a jeho pevnou katolickou víru. Není proto divu, že se stala jedním z nejdůležitějších prostředků, za jejichž pomoci španělský panovník odměňoval své věrné služebníky. Výjimkou nebyli ani muži, kteří pocházeli ze zemí ovládaných rakouskou větví habsburské dynastie anebo působili na jejich dvorech. Právě jim je věnována recenzovaná monografie.

Přítomnost španělských vojenských církevních řádů ve střední Evropě byla doposud badateli spíše přehlížena. Dílčí pozornost této otázce věnoval vídeňský historik Friedrich Edelmayer ve svých studiích o Adamovi z Ditrichštejna a Wolfu Rumpfovi z Wielrossu.¹ Svůj odraz však fenomén španělských vojenských církevních řádů našel i v české historiografii. Ekonomické výhody spojené s držbou řádových encomiend představil na příkladu

1 Friedrich EDELMAYER, „*Manus manum lavat*“. *Freiherr Wolf Rumpf zum Wielross und Spanien*, in: Erwein H. Eltz – Arno Strohmeier (eds.), *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, Korneuburg 1994, s. 235–252; TÝŽ, *Ehre, Geld, Karriere. Adam von Dietrichstein im Dienst Kaiser Maximilians II.*, in: Friedrich Edelmayer – Alfred Kohler (eds.), *Kaiser Maximilian II. Kultur und Politik im 16. Jahrhundert*, Wien – München 1992, s. 109–142 (= *Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit* 19); TÝŽ, *Los extranjeros en las Órdenes Militares*, Torre de los Lujanes 49, 2003, s. 177–186.

ditrichštejnského rodu Bohumil Baďura.² V obecnější rovině se tématem vojenských církevních řádů hispánského světa zabýval též Pavel Marek, který je prezentoval jako jeden z prostředků, jichž španělští Habsburkové využívali k vytváření vlastní klientské sítě.³ Systematický výzkum sledované problematiky však podnikla pouze autorka recenzované monografie.

Anna Mur i Raurell je mezi středoevropskými historiky známá především jako autorka edice diplomatické korespondence španělských vyslanců u císařského dvora Juana Guillerma Ripperdy a Luise Ripperdy z let 1724–1727, kterou připravovala během svého působení na Rakouském historickém ústavu v Madridu.⁴ Mnohem méně povědomá je skutečnost, že se od osmdesátých let 20. století také soustavně zabývala problematikou španělských vojenských církevních řádů v době středověku i v raném novověku. Výsledkem této práce byla nejen monografie *La Encomienda de San Marcos: la orden de Santiago en Teruel (1200–1556)*,⁵ nýbrž též asi desítky studií věnovaných přítomnosti řádů Santiago, Calatrava a Alcántara ve středoevropské habsburské monarchii a v římsko-německé říši.⁶ Více než třicetiletý výzkum v madridském Archivo Histórico Nacional i v dalších španělských i zahraničních archívech pak Anna Mur dokonale zúročila v recenzované knize.

Knihy „*La mancha roja*“ y „*La montaña blanca*“ nahlíží existenci vojenských církevních řádů ve středoevropském prostředí v dlouhém časovém období od doby Karla V. až po vládu Leopolda I. Řečenému odpovídá i struktura práce, která je rozdělena do sedmi kapitol, vymezených podle vlády jednotlivých císařů. Tento vzhledem k rozsahu dochovaných pramenů velmi časově náročný přístup nebyl samoučelný. Jedině zkoumání fenoménu vojenských církevních řádů v delší historické perspektivě totiž autorce umožnilo

- 2 Bohumil BAĎURA, *Los intereses económicos de los Dietrichstein en España en los siglos XVI–XVIII*, in: Josef Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-españolas*, Praha 2007, s. 47–93 (= Ibero-americana pragensia, Supplementum, 20); TÝŽ, *Hospodářské zájmy Ditrichštejnů ve Španělsku v 16.–18. století*, Jižní Morava 49, 2010, s. 55–100.
- 3 Pavel MAREK, *La embajada española en la corte imperial 1558–1641. Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha 2013, s. 169–175.
- 4 Ana MUR RAURELL (ed.), *Diplomacia secreta y paz. La correspondencia de los embajadores españoles en Viena Juan Guillermo Ripperda y Luis Ripperda (1724–1727)*/ *Geheimdiplomatie und Friede. Die Korrespondenz der spanischen Botschafter in Wien Johan Willem Ripperda und Ludolf Ripperda (1724–1727)*, Madrid 2011.
- 5 TÁŽ, *La Encomienda de San Marcos: la orden de Santiago en Teruel (1200–1556)*, Teruel 1988.
- 6 Např. TÁŽ, *Austriacos en las Órdenes Militares españolas en el siglo XVI*, in: Wolfram Krömer (ed.), *Spanien und Österreich in der Renaissance. Akten des Fünften Spanisch – Österreichischen Symposions*, 21.–25. September 1987 in Wien, Innsbruck 1989 (= Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft 66), s. 81–95; TÁŽ, *Rocandolfo al servicio de Carlos V. Wilhelm von Rogendorf, comendador de Otos (1481–1541)*, Anuario de estudios medievales 28, 1998, s. 363–388; TÁŽ, „*Ex Hispaniis sequuti*.“ *La corte de Fernando I y las Órdenes Militares españolas*, in: Ángeles Moreno López – Karl Friedrich Rudolf (eds.), *Fernando I. Un infante español emperador*, Valladolid 2004, s. 93–100; TÁŽ, *Relaciones europeas de las Órdenes Militares Hispánicas durante el siglo XIV*, in: Klaus Herbers – Nikolas Jaspers (eds.), „*Das kommt mir spanisch vor*“ – *Eigenes und Fremdes in den deutsch-spanischen Beziehungen des späten Mittelalters*, Münster 2004, s. 135–184 (= *Geschichte und Kultur der Iberischen Welt* 1).

odhalit, jak se v závislosti na změněných politických podmínkách měnilo vnímání rouch s calatravským, svatojakubským nebo alcántarským křížem. Právě to bylo jedním z hlavních cílů recenzované monografie. Anna Mur se při svém líčení nechtěla spokojit s prostým výkladem dějin španělských vojenských církevních řádů. Ty ji slouží pouze jako pozadí, ve kterém se zrcadlí často problematické vztahy mezi oběma větvemi habsburské dynastie, charakter vazeb českých, uherských či rakouských šlechticů k hispánskému impériu a konečně i celý proces implementace španělské politiky, kultury a zbožnosti v habsburské monarchii a v římsko-německé říši.

Metodologicky práce vychází z konceptu kulturního transferu. Přestože důraz kladený na sociální a náboženskou úlohu řádu byl patrný jak na Pyrenejském poloostrově, tak i ve středoevropské habsburské monarchii, je zřejmé, že s přenesením této instituce do kulturně a historicky zcela odlišného prostředí došlo v jejím vnímání ke znatelnému významovému posunu. Společenská role řádových rouch nebyla neměnnou veličinou a podřizovala se místním potřebám. Například, koncept čistoty krve, jenž náležel k základním měřítkům stratifikace španělské společnosti a tvořil jeden ze stavebních kamenů vojenských církevních řádů v raném novověku, byl většinou rakouských, uherských či českých šlechticů zcela neznámý. Ve střední Evropě tak svatojakubské, calatravské a alcántarské kříže vyjadřovaly spíše než symbol rasové „čistoty“ příslušnost jedince k prošpanělskému katolickému táboru.

Jeden z největších přínosů knihy spatřuji ve skutečnosti, že se Anně Mur podařilo ukázat, že zastoupení středoevropské šlechty ve španělských vojenských církevních řádech zdaleka nebylo tak okrajovou záležitostí, jak prezentovala starší literatura. Zatímco ještě Elena Postigo Castellanos odhadovala v dnes již své klasické práci *Honor y privilegio en la Corona de Castilla: El consejo de las Órdenes y los caballeros de hábito en el siglo XVII* počet středoevropských šlechticů v řádech Santiago, Calatrava či Alcántara jako velmi zanedbatelný a pro dobu vlády Filipa IV. zaznamenala jen 11 „německých“ rytířů,⁷ Anně Mur se díky pečlivému a časově náročnému studiu dochovaných vstupních protokolů tzv. *expedientes* podařilo shromáždit údaje o 114 mužích ze střední Evropy, kteří v 16. a 17. století oblékali roucha vojenských církevních řádů. Největší část z nich přitom logicky připadla právě na vládu Filipa IV., kdy byly vazby mezi oběma větvemi habsburského domu utuženy nejen prostřednictvím panovnických sňatků,⁸ nýbrž též v důsledku událostí třicetileté války. Součástí knihy je i rozsáhlý katalog obsahující základní životopisná data

7 Elena POSTIGO CASTELLANOS, *Honor y privilegio en la Corona de Castilla: El consejo de las Órdenes y los caballeros de hábito en el siglo XVII*, Valladolid 1988, s. 196–206. Neúplné jsou rovněž katalogy publikované na počátku 20. století Vicentem Vignauem a Franciskem de Uhaón: VICENTE VIGNAU – FRANCISCO R. DE UHAÓN, *Índice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Santiago desde el año 1501 hasta la fecha*, Madrid 1901; V. VIGNAU – F. R. DE UHAÓN, *Índice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Calatrava, Alcántara y Montesa desde el siglo XVI hasta la fecha*, Madrid 1903.

8 Manželkou císaře Ferdinanda III. byla sestra Filipa IV. Marie Anna Habsburská. Sám Filip IV. se pak v roce 1649 oženil s jejich stejnojmennou dcerou. Více např. GRETE MECENSEFFY, *Habsburger im 17. Jahrhundert. Die Beziehungen der Hofe von Wien und Madrid während des Dreissigjährigen Krieges*, AÖG 121, 1957, s. 1–91.

o všech odhalených středoevropských rytířích, spolu s odkazem na prameny dokládající jejich příslušnost k řádu.

Pro lepší orientaci jsou k práci přiloženy též seznamy, ve kterých jsou jména mužů, oblékajících roucha španělských vojenských církevních řádů, řazena podle konkrétních panovníků, za jejichž vlády byli do řádu přijati, i podle jejich teritoriální příslušnosti. Z českých šlechticů v nich kromě zmiňovaných Ditrichštejnů najdeme například také příslušníky rodu Novohradských z Kolowrat, Beřkovských ze Šebířova či Pruskovských z Pruskova. Velice užitečná je rovněž tabulka, v níž je vyznačeno, jaká činnost tyto muže do řádu přivedla. Je z ní patrné, že nejsnazší cesta do řádů Santiago, Calatrava a Alcántara vedla skrze vojenskou, dvorskou anebo diplomatickou kariéru. Nechyběli však ani muži, kteří byli do řádu uvedeni díky působení v zemských či duchovních úřadech. Neméně zajímavý je seznam rozdělující rytíře podle příslušnosti ke konkrétnímu řádu. Také v tomto případě se potvrdil již dříve známý údaj o tom, že zatímco v samotném Španělsku požíval největší prestiže řád Alcántara, za hranicemi země byla mnohem žádanější roucha s calatravským a hlavně svatojakubským křížem. Právě v řádu Santiago nalezla své uplatnění také největší část středoevropských rytířů.

V poslední z příloh pak autorka načrtla alespoň základní příbuzenské vazby mezi jednotlivými rytíři. I v distribuci řádových rouch se projevilo, že příslušnost ke španělské klientské síti byla povětšinou vnímána jako záležitost dědičná. Přiznáním stejné odměny synovi zesnulého klienta dával katolický král najevo svoji vděčnost. V odměnách, jež vyplácel pozůstalým, se však zároveň odráželo jeho očekávání, že budou pokračovat v odkazu svého předka, a pokud tak doposud neučinili, rozmnoží řady španělských klientů. Jelikož se synové vysoce postavených a vlivných služebníků dynastie obvykle vydávali ve stopách svých otců, a mnozí z nich nastoupili úspěšnou kariéru u císařského dvora nebo v armádě, zajišťovala tato strategie španělským panovníkům trvalý vliv na dění ve středoevropské habsburské monarchii a římsko-německé říši.

Přestože kniha vychází v řadě ibero-americanu pragensia není zdaleka určena pouze hispanistům a odborníkům na španělskou historii. Jsem přesvědčen, že by svým pojetím měla oslovit všechny zájemce o dějiny obou habsburských impérií bez ohledu na to, zda je jim badatelsky bližší císařský dvůr ve Vídni či v Praze anebo ten královský v Madridu. Z řádků recenzované monografie zcela zřetelně vyplývá, jak úzce propojené byly země ovládané rakouskou a španělskou větví habsburské dynastie. Vždyť ještě řadu desítek let po bruselské abdikaci Karla V. existovala velká skupina šlechticů, která nečinila rozdíl mezi službou katolickému králi a císaři a podporovala snahy Habsburků o vytvoření nadnárodní katolické monarchie v duchu konceptu Gattinarovy Monarchie Universalis. Právě pro takové osoby představovala roucha se svatojakubským, calatravským nebo alcántarským křížem žádaný doklad toho, že jsou jejich služby habsburské dynastii na španělském královském dvoře vděčně přijímány. Neutichající poptávka českých, rakouských či uherských šlechticů po hábitech španělských vojenských církevních řádů je pak v neposlední řadě rovněž zajímavým dokladem toho, že příslušníci urozených vrstev ze zemí hispánské i středoevropské habsburské monarchie používali k potvrzení vlastního společenského statusu a posílení své osobní i rodové prestiže obdobných symbolických prostředků.

Pavel Marek